

TÜRKÇE-ARAPÇA MANZUM SÖZLÜKLERİMİZDEN NAZM-I FERÂ'İD

*Halil İbrahim YAKAR**

ÖZET

Nazm-ı Ferâ'id H.1109/M.1697-98 yılında, Ayıntâbî Abdülmecid-zâde Hâfız Efendi tarafından Şâhidî'nin sözlüğüne nazire olarak yazılan Türkçe-Arapça manzum bir sözlüktür. Eser, mesnevî nazım şeklinde yazılmış 94 beyitlik bir mukaddime ile 660 beyitlik 29 bahirden oluşan sözlük kısmı, "Manzûmetü'l-arûz" başlığı altındaki aruz bilgilerini kapsayan 72 beyitlik manzume ile birlikte toplam 826 beyittir. 2331 Türkçe kelimeye karşılık 3273 Arapça kelimenin karşılık gösterildiği eser manzum sözlüklerimiz arasında önemli bir yere sahiptir. Bu makalede hakkında daha önce bilimsel bir çalışma yapılmayan bu eser tanıtılacak, şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe-Arapça Manzum Sözlükler, Nazm-ı Ferâ'id.

ONE OF OUR TURKISH-ARABIC VERSE DICTIONARY NAZM-I FERÂ'ID

ABSTRACT

Nazm-ı Fera'id is a Turkish-Arabic-in-verse dictionary written pustiche of Şahidi's dictionary by Ayıntabi Abdülmecid-zâde Hâfız Efendi in H.1109/m. 1697-98. This work's dictionary port consist of 94-couplet introduction written in mesnevi form and 29 bahir with 660 couplels, has totelly 826 couplets all together with 72 couplet-port under the title of

*Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı, yakar@gantep.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

'Manzûmetü'l arûz' explaining the information of aruz. This work in which 2331 Turkish words explained in 3273 Arabic words has an important place in dictionaries written in-werse. This article, this work which has not been studied scientifically so far will be introduced, an focused on it's contents and form.

Key Words: Turkish-Arabic verse dictionary, Nazm-ı Ferâ'id.

Giriş

Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça-Farsça kategorilerine ayrılan manzum sözlükler, klasik tarz dil öğretiminin bir ders kitabı olarak "hacmi küçük, faydası çok ve ezberi kolay" eserler sebebiyle Osmanlı eğitim sisteminin son zamanlarına kadar hem eğitim kurumlarında okutulmuş hem de Osmanlı matbaalarında basılmıştır¹. Bu zamana kadar ihmal edilmiş bir tür olmasına rağmen son dönemlerde ortaya konulan çalışmalarla klâsik Türk edebiyatı içinde bir hayli yer işgal ettikleri ortaya çıkmıştır. Manzum sözlükler, hem metinleri, hem şerhleri hem de eğitim sistemindeki formasyonları itibarıyla değerlendirilmeleri gereken eserler konumundadırlar. Klâsik Türk edebiyatındaki yerleri, tarihsel gelişimleri, işlevleri, türleri, sayıları ve isimleri üzerinde ciddî ve doyurucu çalışmalara imza atılmıştır².

¹ Sadi Çöğenli, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, sayı: 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001, s. 99-134.

² [Ömer Asım Aksoy, "Dürrü'n-nizam-Nazmü'l-cevâhir, **Başınar Dergisi**, S.29, Temmuz 1941. s.713; Ömer Asım Aksoy,, "Dürrü'n-nizam ve Nazmü'l-cevâhir", **TDAY Belleten** 1960, s.144-171; Ömer Asım Aksoy, "Nazmü'l-Cevâhir" **Gaziantep Kültür Dergisi**, C.2, S.15. s.53; Ömer Asım Aksoy, "Nazmü'l-Leali Buldum", **Gaziantep Kültür Dergisi**, C.1, s.248; Ömer Asım Aksoy, "Şeyh Ahmet ve Nazmü'l-Leal", **TDAY Belleten** 1959, Ankara 1988, s.205-248; Ömer Asım Aksoy, "Şeyh Ahmet ve Nazmü'l-Leal Üzerine Tamamlayıcı Bilgiler", **Gaziantep Kültür Dergisi** Broşür Yay., Gaziantep 1961; Ömer Asım Aksoy, **Hasan Aynî ve Nazmü'l-Cevâhir**, Gaziantep 1959; Atabey Kılıç, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -1- (İnceleme)", **Turkish Studies**, 1. Cilt 2. Sayı Ekim-Kasım-Aralık 2006, s. 82. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kilic.pdf>

Ali Alparslan, **Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi**, (Mezuniyet Tezi), İstanbul 1946-1947; Turgut Karabey-Numan Külekçi, **Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)**, Erzurum 1990; Adnan Karaismailoğlu, "Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî", **Millî Kültür**, sayı: 74, Temmuz 1990, s. 60-61; Cemal Muhtar, **İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993; Ahmet Hilmi İmamoğlu, **Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993; Ahmet Hilmi İmamoğlu, **Muğlalı Şahidi İbrahim Dede Tuhfe-i Şahidi Farsça-Türkçe Manzum Sözlük**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2006; Yusuf Öz, **Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996; Necmettin Yurtseven, **Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lugatlar ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003; Ahmet Kartal, **Tuhfe-i Remzî**, Ankara 2003; Yusuf Öz: "Tuhfe-i Vehbi Şerhleri", **İlmi Araştırmalar**, S. 5, 1997, s. 219-232; Mehmet Kırbıyık, "Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı: 11, 2002, s. 184-200; Mehmet Dursun Erdem, "Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugat-ı Sıbyân Yazması", **Hece, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı**, sayı: 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189; Abdülkerim Gülhan, "Manzum Sözlük Nazmü'l-Leâl'in Dil ve Üslûp Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme", Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 11-12-13 Kasım 2005 Manisa; Atabey Kılıç, "Manzum Sözlüklerimizden Manzûme-i Keskin", **12-13 Nisan 2001 Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler**, c. I, Kayseri 2001, s. 441-447; Atabey Kılıç, **Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin**, Laçın Yayınevi, Kayseri 2001; Atabey Kılıç, "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği Ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân", **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu 6-7 Mayıs 2005 Urfa**, (haz. Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan), Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2006, s. 186-189; Atabey Kılıç, "Mevlânâ Müzesi Kitaplığı 4026'da Kayıtlı Manzum Sözlük Mecmuası Hakkında", Mevlana, Mesnevi, Mevlevihaneler Sempozyumu, 30 Eylül-01 Ekim 2006 Manisa; Atabey Kılıç, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -1- (İnceleme)", **Turkish Studies**, 1. Cilt 2. Sayı Ekim-Kasım-Aralık 2006, s. 81-100. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kilic.pdf>; "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân -2- (Metin)", **Turkish Studies**, 1. Cilt 3. Sayı Kış 2007, s. 29-71. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi3/atabeykilic.pdf>; Atabey Kılıç, "Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân Şerhi 'Hediyetü'l-İhvan'", Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 11-12-13 Kasım 2005, MANİSA; **Turkish Studies**, cilt 1 sayı 1, Temmuz/Ağustos/Eylül 2006, s. 19-28. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi1/makale/kilic.pdf>; Atabey Kılıç, "Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 977'de Kayıtlı Manzum Sözlük Mecmuası Hakkında", Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007 ERZURUM; Atabey Kılıç, "Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-8 Eylül 2006 DENİZLİ; Atabey Kılıç, "Türk Klasik Siirinde Manzum Sözlükler ve Bazılarındaki Bedene Ait Unsurlar", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Türk Kültüründe Beden Sempozyumu, 4-5 Nisan 2007 İstanbul; Atabey Kılıç, **Bosnavî Mehmed Necîb Sübha-i Şıbyân Şerhi Hediyetü'l-İhvan (İnceleme-Metin)**, Laçın Yay., KAYSERİ 2007.; Atabey Kılıç, **Manzum Sözlük Mecmuası (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026) Tuhfe-i Vehbî-Tuhfe-i Şahidi-Sübha-i Şıbyân** Laçın Yay., KAYSERİ 2007.; Atabey Kılıç, "Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2095'te Kayıtlı Mevlevî Mecmûası Hakkında", (Okt. Zehra Gümüş ile birlikte) Uluslar arası Türk Tasavvuf Kültürü ve Mevlana Sempozyumu, 29-30 Eylül 2007, MANİSA; Zehra Gumus; "Piri Pasa-zade Cemali Mehmed b. Abdülbaki Tuhfe-i Mir [Tuhfe-i Sahidi Serhi]", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006; Zehra Gümüş, "Tuhfe-i Şahidi Şerhlerinden Tuhfe-i

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

10 civarında örneğinden haberdar olduğumuz Türkçe-Arapça manzum sözlüklerin Anadolu sahasındaki ilk ve en meşhuru Ferišteoğlu diye bilinen Abdüllatif İbn Melek tarafından 1392 yılında kaleme alındığı tahmin edilen *Lugat-ı Ferišteoğlu*'dur³. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerin ortaya çıkma sebeplerinin başında, İslam kültüründeki çoğu çalışmada olduğu gibi, Kur'an-ı Kerim ve hadisleri doğru anlama ihtiyacı gelmektedir⁴.

Antepli Divan Şairleri adlı çalışmamızı hazırlarken manzum sözlük yazar Antepli şahısların sayısının bir hayli kabarık olduğunu gördük. Antepli şairlerin yazdığı ve metinleri elimizde bulunan 6 manzum sözlük ve 2 de manzum sözlük şerhi mevcuttur. Antepli şairler, manzum sözlüklerin her üç kategorisinde de eserler kaleme almışlardır. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimizden olan Antepli Fedâî Mehmet Efendi'nin yazdığı Tuhfe-i Fedâî ve diğer Antepli manzum sözlük yazarları üzerine tarafımızdan bir yazı kaleme alınmıştır⁵.

1. Nazm-ı Ferâ'id

XVIII. yüzyıl Antepli divan şairlerinden olan Ayıntâbî Abdülmecid-zâde Hâfız Efendi'nin⁶ hayatı hakkında fazla bir

Mîr'in Şerh Metodu", Mevlânâ, Mesnevi, Mevlevihaneler Sempozyumu, 30 Eylül-01 Ekim 2006, MANİSA; Bekir Cınar, **Miftah-ı Lisan Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük**, Akçağ, Ankara 2007; Dursun Ali Türkmen, **Mütercim Asım Efendi ve Tuhfe-i Âsım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995; Halil İbrahim Yakar, Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007s. 1015-1025; Zehra Gümüş, Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007s. 423-431; Atabey Kılıç, Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Şâhidî (Metin), **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007s. 516-548]

³ Cemal Muhtar, **İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 30.

⁴ Atabey Kılıç, "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sühba-i Sbyân", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20 (Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı) (2006), s. 65.

⁵ Halil İbrahim Yakar, Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007s. 1015-1025.

⁶ Müelliften bahseden kaynaklar şunlardır: Hikmet Turhan Dağlıoğlu, **Gaziantep Meşâhiri**, CHP Basımevi, Gaziantep 1939, s.56-61; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.2, s.400; Emin Kurnaz, **Abdülmeccid-zâde Hâfız Divanı**. İ.Ü. Türkiyat Tez. No: 824; Mehmet Solmaz-Hulusi Yetkin, **Gaziantep Çevre**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

malumata sahip değiliz. Ailesi, Mecid-zâde diye tanınmıştır. Klasik Osmanlı tezkirelerinde adından söz edilmemektedir. Abdülmecid-zâde Efendi, Nazm-ı Ferâ'id isimli Türkçe-Arapça manzum sözlüğün yanı sıra Hâfız mahlasıyla da şiirler kaleme almış ve bir divan oluşturmuştur⁷. Divanını istinsah eden Bursalı Mehmet Emin'in divanın sonuna kaydettiği H.1113/M.1701 tarihinden yola çıkarak XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığını tahmin etmekteyiz.

751 Tuḥfemiñ târîhini eyle bu mışrâ'dan ḥisâb

Dürr-i rûḥ ile 'aceb nâzik düzildi bu kitâb (1109)

Yukarıdaki tarih beytinden anlaşıldığına göre Nazm-ı Ferâ'id H.1109/M.1697-98 yılında kaleme alınmıştır. Şahidî'nin Türkçe-Farsça sözlüğüne nazire olarak yazılan eser, Türkçe-Arapça manzum sözlüklerimiz arasında yer almaktadır. Şu an için elimizde tek nüshası mevcuttur. Ankara Millî Ktp., Yz.A. 507 numarada kayıtlı olan nüsha, harekeli nesih karakterli ve 38 varaktır. Her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Şemseli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt olan eserin dış boyutları 202x145, iç boyutları ise 157x93 mmdir. Sözbaşları ve cetvelleri kırmızı, yaprakları rutubet lekeli. Süleyman b. Veli b. Davud tarafından 1122 (1710) yılında istinsah edilmiştir.

Nazm-ı Ferâ'id, mesnevî nazım şeklinde yazılmış 94 beyitlik bir mukaddime, 660 beyitlik 29 bahirden oluşan sözlük kısmı ve Manzûmetü'l-arûz başlığı altındaki aruz bilgilerini kapsayan 72 beyitlik manzume ile birlikte toplam 826 beyittir.

İncelemeleri, Gaziantep Kültür Derneği Yay., Gaziantep 1969, s.91; Cemil Cahit Güzelbey, "Abdülmeccid-zâde- Mezitoğlu Divanının Yeni Bir Nüshası", **Gaziantep Sabah Gazetesi**, 19.7.1978; Komisyon, **Cumhuriyetin 50. Yılında Gaziantep**, 1973 İl Yıllığı, s.92; Cemil Cahit Güzelbey, "El Yazma Bir Divan" **Gaziantep Kültür Dergisi**, C.2, S. 23, Eylül 1959. s.4, 22.

⁷ Müellifin adı Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğuna yanlışlıkla Mezîdzâde-i Ayıntâbî olarak geçmiş, kataloğu baz alan bazı yazılarda da bu yanlışlık devam etmiştir. Bkz. Yusuf Öz, **Tuhfe-i Şahidî Şerhleri**, s. 110. Fatih Millet Kütüphanesinde bulunan divanın başında Divân-ı Hâfız Ayıntâbî-Abdülmeccid-zâde kaydı vardır. Bu divan, önce Maraş mahkemesi kâtiplerinden Bursalı Mehmet Emin Efendi tarafından istinsâh edilmiş; daha sonra Ali Emîrî Efendi'nin eline geçmiş ve Fatih Millet Kütüphanesi'ne konulmuştur (Fatih Millet Ktp. Mnz. 92). Divanı üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Beşir Ataç, **Abdülmeccid-zâde Hâfız Divanı-İnceleme-Metin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2005 Gaziantep.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

“El-Bahru’l-Münserihu’l-Matviyyu’l-mekşûfu’l-musammat, El-Bahru’l-Hezecu’l-Müsemmenü’s-Sâlim” adlarıyla isimlendirilen bahir başlıkları çoğu manzum sözlükte olduğu gibi Arapça olup o bölümün bahir ve vezin adını bildirmektedir. 1., 3., ve 28. bahir musammat, 11. bahir müstezat 29. bahir mesnevi diğer bahirler ise aa, xa, xa, xa şeklindeki gazel veya kaside nazım şekliyle oluşturulmuştur. Bahirlerin beyit sayıları 7 ile 218 beyit arasında değişmektedir. 1. bahir 22, 2. bahir 27, 11. bahir 30, 25. bahir, 23, 29. bahir ise tam 218 beyit ile en fazla hacme sahip bahirler olarak dikkat çekmektedir. Diğer bahirler 7 ile 21 beyit arasında değişmektedir.

Bahirlerin art arda sıralanışında kafiye ve rediflerin son harflerine göre alfabetik bir düzen oluşmasına özen gösterilmiştir. Arap alfabesinin her bir harfinden olmak üzere sırasıyla 28 bahirde, 28 harften kafiye oluşturmuş, 218 beyitten meydana gelen 29. bahir ise mesnevi nazım şekliyle kafiyelenmiştir. Sözlüğü meydana getirirken şekil özelliğine dikkat eden müellif mukaddimede bunu şöyle dile getirir.

66 Hürûf üzre dahı yazdım muvâfık

Gele ’aşlına fer’i hûş muţâbık

Bahirlerde Türkçe kelimelere karşılık olarak verilen Arapça kelime sayısı bahirlere göre farklılık arz etmektedir. 24 kelime ile 17. bahir en az, 965 kelime ile de 29. bahir en çok Arapça kelimeyi kapsamaktadır. Diğer bahirlerde Arapça kelime sayısı 53 ile 165 arasında değişmektedir. Kelimelerin karşılıklarının kolayca bulunabilmesi için karşılığı verilen Arapça veya Türkçe kelimelerin ilkinin altına kelimenin kaç karşılığı verilmişse 1’den 9’a kadar kırmızı kalemle sayılar numaralandırılmıştır. Türkçe kelimenin kaç değişik Arapça karşılığı olduğu bu şekilde anlaşılmaktadır. Nazmedilen kelimelerin sayısının tespit edilmesinde bu usul kolaylık sağlamaktadır. Bahirlerin her beytinde Türkçe bir kelimenin birkaç Arapça karşılığı verilmiştir. Arapça kelimeler, eş anlam, yakın anlam gibi müteradif kelimelerden oluşmaktadır. Kelime karşılıklarında belli bir düzen mevcut değildir. Beyitlerde genellikle önce Türkçe kelimeler ardından Arapça karşılıkları verilmiştir. Bazen de vezin gereği önce Arapçası sonra Türkçesi verilmiştir. Vezni tamamlamak için araya bazı ek kelimeler de serpiştirilmiştir. Aşağıda sözlükteki Türkçe ve Arapça kelimelerin bahir bazındaki sayısal değerleri verilmiştir.

1-(T:82-A:125), 2-(T:77-A:113),3(T:49-A:66), 4-(T:60-A:112), 5-(T:61-A:81), 6-(T:44-A:78), 7-(T:63-A:79), 8-(T:86-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

A:149),9-(T:32-A:55), 10-(T:42-A:53), 11-(T:69-A:91), 12- T:62-A:84), 13-(T:59-A:70), 14-(T:29-A:57), 15-(T:35-A:56), 16-(T:68-A:102), 17-(T:18-A:24), 18-(T:46-A:78), 19-(T:39-A:61), 20-(T:52-A:69), 21-(T:54-A:97), 22-(T:35-A:56), 23-(T:62-A:127), 24-(T:68-A:165), 25-(T:88-A:150), 26-(T:22-A:24), 27-(T:20-A:24), 28-(T:58-A:62), 29-(T:851-A:965)

Müellif mukaddimede Türkçe kelimelere 3000 Arapça kelime karşılık verdiğini belirtse de, yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 2331 Türkçe kelimeye karşılık 3273 Arapça kelime karşılık gösterilmiştir.

71 Dahı hem bunda üç biñ dürr-i manzûm

Kevâkib-tek birer mevzi‘de ma‘lûm

Müellif sözlük kısmında 2 münserih, 1 serî, 2 mütekârib, 5 hezec, 4 recez, 1 müctes, 2 muzâri, 4 remel, 2 hafif, 1 tavîl, 1 müktezab, 1 medîd, 2 kamîl, 1 vafîr, ve 1 basît bahrinde olmak üzere 15 değişik bahirdeki vezinle manzume nazmetmiştir. Mukaddime bölümü ile birlikte her bahirde farklı olmak üzere otuz ayrı vezin kullanılmıştır. Müellif, Nazm-ı Ferâi‘d’i Şahidi’nin Tuhfesinde kullandığı vezinlere göre kaleme aldığını ve böylece okuyanların zorlanmayacağını söyler.

62 Ki çekdim Şahidî veznine anı

Kesel tab‘ itmeye her okuyanı

Müellif mukaddimede eserinde kullandığı bazı vezinlerin bahirleri hakkında bilgiler verir. Arapça olan bahir adları manzumelerin hangi vezinlerden oluştuğunu anımsatır. Bahr-i nuqâhî, hoş duygular yaratan bir bahirdir. Gönül alan bahr-i medîd, şiir vezninin tahtına oturmuştur. Gönül açan bahr-i müstezâd vezinleriyle hoş manzumeler yazmıştır.

63 Belî kim anlarıñ hõş bahri dâhı

Getürdüm bunda bir **bahr-i nuqâhî**

64 Ki ya‘ni dil-güşâ **bahr-i medîd** ol

Serîr-i vezn-i şi‘re müstenîd ol

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

65 Dağı var bunda **bağr-i müstezâdî**
Hôş îrâd eyledim ol dil-güşâdı

70 Düşürdüm dağı bir **bağr-i şahîte**
Müşâbihdür o deryâ-yı muhîte

69 Müyesser kıldığınca Hâk ‘urûzın
Yazardım mücmelâ nâm-ı ‘arûzın

Sözlükte kullandığı bahir ve veznin bilinmesi ve beyitlerin bu vezin üzerine doğru okunması amacıyla her bahrin sonuna bir takti beyti yazmıştır. Kullandığı veznin hangi bahre girdiğini söyleyip vezni tef’ilelere ayırmıştır. İlk mısradaki vezin, ikinci mısradaki takti gösterilmiştir.

178 Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün
Hezec sâlim ola hôş andan itmek şi‘r ü beyt ihdâş

247 Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün
Kaşr ola bağr-i remel andan ferağ bulur fu‘âd

464 Fa‘ilâtün fâ‘ilün fâ‘ilâtün fâ‘ilün
Çünkü oldu kim bu bağr-i medîde hôş mişâl

Her bahrin takti beytinin bir önceki beytinde o bahrin veznine uygun olarak Arapça ve Türkçe birer mısra söylemiştir. Şâhidî’nin “beyt-i humâyûn” dediği bu beyitlere müellif “beyt-i dil-efzûn” adını vermiştir. Bunlar eğitici, öğretici yanı ağır basan söz gruplarıdır. Her bahir bittiğinde gönül artıran bir beyit söylediğini mukaddimede şöyle belirtir.

68 Biri Türkî biri hem lisan-i Tâzî
Dutar her birisi âherde râzî

67 Çü hatm oldukça her bir bağr-i meşhûn
Dir idim anda bir beyt-i dil-efzûn

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Bahir sonlarında zikredilen bu söz gruplarında bazen Türkçe mısra önce söylenmiş, arkasından Arapça mısra zikredilmiş, bazen de bu sıralamanın tam tersi olarak önce Arapça arkasından Türkçe mısra söylenmiştir. Sözlük kısmında olduğu gibi cümle halinde verilen bu söz gruplarında da Türkçe kelime ve eklere karşılık gelen Arapça ek ve kelimelerin de altına sayısal değerler verilmiştir.

- 142 Raḥmet ider luḥfuna kim dutsa yüz
Yağfiru bi'r-raḥmeti men in enāb
- 159 Vişāliñ dirilik firākıñ ölüm
Vefāke'l-ḥayātü iğṭāke'l-memāt
- 323 **Yaşılı'l-meābe men kāne me'a'l-hüdā rafīkan**
Yitişir konağına kim ola ıoğrı ile yoldāş
- 443 **'Āciletan lem-tülevviş lenezafte**
Dünyāya bulaşmadıñ oldıñ iken pāk
- 508 **Vemā taşılı bi-sāḥibike ye'ūdū ileyke zāke faḳaṭ**
Ne ulaşdırsañ müşāhibiñe döner saña kim o nesne hemān
- 289 **Fî cennetike 'andelu ḳalbi le-yünādî**
Eri vecheke yā-verd
Bāğıñda seniñ bülbül-i gönñlüm ider āvāz
Göster yüziñ ey gül
- Eserin sözlük kısmı bittikten sonra çocuklara aruz veznini daha iyi kavratılabilmek ve bahir özelliklerini öğretebilmek için aruz vezninin bahirlerini özetleyen "Manzûmetü'l-arûz" başlığı altında 72 beyitlik bir bölüm eklemiştir.
- 73 Daḥı naẓm eyledim mücmel 'arûzı
Ki āsān ola her baḥriñ 'urûzı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Manzum sözlüklerin hemen hepsinde görülen tertip özellikleri Nazm-ı Ferâ'id'de de mevcuttur. Mukaddime bölümü aruzun "Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün" kalıbıyla yazılmış 94 beyitlik bir mesnevidir. Hamdele ve salveleden sonra küçük çocukların eğitimi, sözlük anlayışı, kimlerden nasıl yararlandığı, eserinde takip ettiği usul, eski lügat yazarları, dil öğrenmenin faydaları, ailesi ve kendisi hakkında bilgiler verir; insanlara yararlı olması dileğiyle mukaddimeyi bitirerek sözlük kısmına geçer. Mukaddimedeki konulardan bahseder:

1.1. Hayatı

Memleketinin Ayıntâb ve işinin de marifet ışıklarını cezbetmek olduğunu söyler.

48 Diyâr-ı 'Aynitâb idi ma'îşim
Şu'â'-i ma'rifet cezb idi işim

Çocukluk dönemine dair kendisi hakkında kısa bilgiler verir. Okula gitme zamanı geldiğinde hakikat yolunun yolcusu olmuştur.

37 Nişâb-ı mektebe olduḡda vâcib
Olurdum ol ḡaḡikat rāha zāhib

Çocukken Kur'anı ezberlemek suretiyle yeni yeni kelimeler öğrenmiş ve kendi dil ipine inci mercan dizmiştir.

38 İderdim dem-be-dem ben ḡıfz-ı Qur'ân
Düzüp dil riştesine lü'lü' mercân

Kur'anı ezberlediği için âlemi süsleyen mum, yani Allah ilmi, gönül evinde her an durmadan yanmıştır. Gönlü o muma pervane olup her gece onun yakıcı ateşinde yanmıştır.

40 Çü yandı ḡâne-i gönülümde her ân
O şem'-i 'âlem-ârâ 'ilm-i sübhân

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 41 Olup pervâne dil ol şem'e her şeb
Yanardı âteş-i suzânına heb

Müellifin yaşı belli bir zamana gelince anne ve babası onun ihtiyacı olan hizmetlerini görmüşler, oğullarının iki dünyada da mutlu olması için el açıp Allah'a yalvarmışlardır.

- 42 Bu hâliyle irüp de sâle sinnim
Var idi pîr-i ez'af vâlideynim

- 43 Baña lâzım gelen hizmetlerini
Görürdüm anlarıñ 'izzetlerini

- 44 İderlerdi el açup hayrile yâd
İki 'âlemde yâ Rab eyle dil-şâd

1.2- Eserin Adı

Abdülmeccid-zâde Hafız Efendi mukaddimede eserinin adı hakkında bilgi verir. Müellif, herkesin faydalanabileceği güzel bir eser yazmayı murat ettiğini, ne kadar eşsiz bilgi varsa hepsini nazm ipliğine dizdiğini, çok hoş incileri bir araya getirdiği için eserinin adını *Nazm-ı Ferâ'id* koyduğunu belirtir.

- 58 Murâd itdim yazam bir hoşca nâme
İrişe nef'i anıñ hâş ü 'âme

- 59 Ne deñlü var ise anda ferâ'id
Getürdüm silk-i nazma dâhı zâ'id

- 74 Çü taḥrîr oldı hoş dürr-i cerâ'id
Didim nâmin anıñ *Nazm-ı Ferâ'id*

1.3-Eğitim Anlayışı

Müellif bir eğitimci gözüyle küçük çocukların nasıl eğitilmeleri gerektiği hakkındaki düşüncelerini mukaddime kısmında dile getirir. Buna göre yeni yetişmekte olan bir çocuk sözcüklerin anlamını, kavramların ne olduğunu pek anlayamaz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 15 Pes andan sonra bir nev-reste ma'şûm
Henüz derk idemez ma'nâ ne mefhûm

Mizacı şiir ve şairliğe meyilli, akıllı çocukların iyi bir öğretmenin elinde yetişmesi gerekir.

- 16 Velîkin tab'-ı mâil 'aql-ı kâbil
Gerekdür aña bir üstâd-ı kâmil

Çocuğun asıl maksadına sıkıntısız bir şekilde ulaşması için kâmil bir yol göstericinin, onun yolunu açması gerekir.

- 20 Aña bir mürşid-i kâmil gerek hem
İre maşşûd-ı aşîsine bî-ğam

Öğretmen çocuğa ilk önce Kuran öğretmeli ki çocuğun dağınık halde olan diline bir canlılık, düzen gelsin. Çocuk Kur'an okumasını öğrendikten sonra, Kur'anın lügatini ezberlemelidir. Böylece sorunlu hallerin çözümünün nasıl olması gerektiğini öğrenmiş olur. Kelimeleri ezberleyerek hakikatleri ve incelikleri öğrenir ve bu şekilde maksadına erer. Çocuk, Allahın ilimlerine rağbet etmeli ki, gönlü Allah yoluna doğru yönelsin

- 17 İde evvel aña ta'lîm-i Qur'ân
Dil-i pejmürdesine ire biñ cân

- 22 Gerekdür hıfz ide evvel lügâtın
Ne yüzden bile hâll-i müşkülâtın

- 23 Hâkâyık u dağâyıkına vâşıl
Olur bu vechile maşşûdu hâşıl

- 19 Ola ol 'ilm-i Rabbâniye râğıb
Kıla tâlîb dilin ol semte zâhib

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Çocuk yukarıda sözü edilen bilgilere sahip olduktan sonra, bazı fenleri ve kuralları öğrendiği için, faydalı bilgilerle donanmış olur.

- 18 Dahı ba'zı fünûn u hem kavâ'id
İde taḥşîl anıñla çok fevâ'id

Nazm-ı Feâ'id'i okuyan kişi, yaratılışındaki bilgisizliği giderir ve bu şekilde dünyadaki bilgi hazinelerine ulaşarak zor işleri kolaylaştırır.

- 24 Pes imdi oğuya bu nazmı evvel
İde tab'ından ol cehlını ezyel

- 25 Ki ola 'âlemde bir kenz-i ma'ârif
Olur âsân aña rāh-ı müşârif

1.4- Etkilendikleri

Manzum sözlük yazar müelliflerin⁸ mukaddimelerinden anlaşıldığına göre Türkçe-Farsça manzum sözlüklerden 1515 yılında nazmedilen *Tuhfe-i Şāhidî* ve XIII. yüzyılın sonlarında yazılan ve Türkçe- Arapça sözlüklerin ilki kabul edilen Abdülatif İbn Melek'in Ferišteğolu Lügati⁹, kendi dönemlerinde büyük şöhret kazandıkları gibi kendilerinden sonra yazılan manzum sözlüklere de ilham kaynağı olmuşlardır. Abdülmecid-zāde Hafız da bu iki büyük sözlük yazarını mukaddimesinde zikretmiş, onların yazdıkları sözlüklerle irfan dergahında rağbet gördüklerini dile getirmiştir.

- 26 Belî eslāf olandan luğavîler
Ḥaḳîḳat noktasında ma'nevîler
- 27 Ki yazmış her biri bir nāme-i ḥûb
Olubdur dergeh-i 'irfānda mergûb
- 28 Ḥuşûşā Şāhidî vü İbn Ferište
Bular dürr-i luğātı çekdi rişte

⁸ Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şāhidî Şerhleri*, Konya 1999, s.27

⁹ Yusuf Öz, *a.g.e.*, s.4.

Abdülmeccid-zāde Hafız, hemşehrisi Antepli Şeyh Ahmed'in¹⁰ 1641 yılında kaleme aldığı Türkçe-Arapça manzum sözlük olan *Nazmü'l-leal*'den de övgüyle bahseder. Nazmü'l-leâl, sözlük ilminde kendini kabul ettirmiş kamil bir eserdir.

29 Dahı hem şāhib-i nazmü'l-leālî
Bulubdur 'ilm-i ma'nāda kemālî

Manzum sözlük yazarı bu üç şahıs, marifet tahtının baş köşesinde gevher saçan söz ustaları olmuşlardır. Onların şöhret sadaları gürz gibi güm güm bütün gökyüzünü inletmiştir.

30 Serîr-i ma'rifet şadrında bunlar
Sūhan-gû-yı güher-efşā olanlar

33 Şadā-yı şöhreti anlarıñ ol ān
Çıqup inler idi güm güm gürz-mān

1.5- Faydalandığı Kaynaklar

Manzum sözlük yazarları eserlerini oluşturmadan önce mensur sözlüklerden kelime derlemesi yapmışlardır. Müellif Nazm-ı Ferā'id'i meydana getirirken Türkçe kelimelerin Arapça karşılıkları için *El-Cevherî*'nin, *es-Sihāhul-luga* adlı eserinden ve *Ahterî-i Kebîr* adıyla bilinen Muslihuddîn Mustafā b. Şemseddîn el-Karahisārî'nin¹¹ sözlüğünden faydalanmıştır. Kelime kadrolarının zenginliğini çağrıştırmak için, Cevherî'nin sözlüğünü denize, Ahterî'nin sözlüğünü ise gökyüzündeki burçlara benzettir.

72 Getürdüm anı baħr-i Cevherîden
Dahı sâ'ir ki burc-ı Ahterîden

Müellif mukaddimenin sonunda eserinin eşsiz güzellikte olduğunu belirterek bunun gibi inciler saçan sedef gibi parlak bir nazım bulamadığını söyler. Bu eseri gereği gibi öğrenenin iki alemde de saygın biri olacağını belirtir. Eserinde bilmeyerek de olsa bir

¹⁰ Halil İbrahim Yakar, a.g.e., s. 1017.

¹¹ Yusuf Öz, a.g.e., s.48.

yanlışlık yaptıysa bunun Allah katında bağışlanmasını temenni ederek özür diler.

- 52 Velîkin bulmadım bir nazm-ı ğarrā
Bunuñ mānendi eşdāf –1 dūr-efşā
- 55 Kim olsa muḳtezāsınca mühezzez
İki ‘ālemde olur ol mu‘azzez
- 60 Meger sehv-i ḳalem oldise nā-gāh
Anı bilmem ‘özür maḳbûl-ı dergāh

2.Eserin Muhteva Özellikleri

Eserin esas bölümü sözlük kısmıdır. Eser manzum bir sözlük olduğu için bahir, vezin, kafiye gibi nazım unsurları da göz önünde bulundurularak Türkçe kelimelere Arapça karşılıklar verilmiştir. Nazm-ı Ferā'id genelde Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimelerin öğrenilmesi üzerine yazılmışken günlük hayatta sık karşılaşılan temel kelime ve kavramlar, kolay darb-ı meseller, hayvan ve bitki adları, sayılar vb. kelimelerin de Arapça karşılıkları verilmiştir. Arapça isim ve sıfat türü kelimeler, fiil kökleri, çekimli fiiller, fiil mastarları sözlük kısmının ihtiva ettiği sözcük türleridir. Eserin dili ve cümle kuruluşları çocukların anlayacağı tarzda sade ve basittir. Diğer manzum sözlüklerde olduğu gibi Nazm-ı Ferā'id'de de aranan Türkçe veya Arapça kelimeyi kolayca bulmayı sağlayacak herhangi bir sistem kullanılmamıştır. Sözlükte geçen kelimelerin ne olduğunu bilmenin yolu metnin tamamını ezberlemekten geçmektedir. Eserin bütününe baktığımızda müellifin aşağıda maddeler halinde sıraladığımız özelliklere dikkat ettiğini görmekteyiz. Örneklerle kategorize ettiğimiz hususlar müellif tarafından eserin tamamında uygulanmasa da, eserin cazibesini artırmak için müellif tarafından bu hususlara uymak hususunda genelde özen gösterildiğine şahit olmaktadır. Eser üzerinde belli bir fikrin oluşması için sunduğumuz örnek beyitleri artırmak mümkündür.

1-Bir konu veya bölümle ilgili kelimeler mümkün olduğunca bir araya getirilerek öğrencinin aynı başlık altındaki sözcükleri bir tenasüp içinde ezberlemesine ve öğrenmesine zemin hazırlanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 138 **İvvizu** ördek ne **dücāce** tavuk
Serçe ne **'asfūru** di kızgun **gurāb**
- 180 Di hem çıralığa **mişkāt** oldu **šem'a** ne mum
Çerāğa dindi ne **mişbāhu** dāhı hem di **sirāc**
- 199 Yir gök arasına di **hevā** dāhı **tayru** kuş
Uçmak ne **tayru** hem **țayerānu** kanat **cenāh**
- 295 İnciye di **lü'lü'** hem küccigine di **mercān**
Yāqūtu kızıl cevher cevher eyüsi **elmās**
- 422 **Levnü** reng şaru kızıl **aşfār** oldu **aħmerü** hem
Kara mā'î **esvedü ezrak** dahı di **ebyazü** āk

2. Türkçe kelimenin karşılığı olarak verilen Arapça eş anlamlı veya yakın anlamlı kelimeler bir araya getirilmiştir. Burada kitabî olan fasih Arapça ile halk Arapçasındaki kelimelerin aynı yerde verilmesinin de etkisi vardır. Aynı anlam çerçevesindeki birden fazla kelimenin ezberlemesiyle öğrencinin kelime dağarcığının genişlemesi amaçlanmıştır. Yakın ve eş anlamlı kelimelerin kullanılması Türkçe anlam açısından pek fark etmese de Arapça açısından kelime anlamları arasında fark vardır. Aşağıda 106. beyitte geçen **i'tā** kelimesi Arapça'da karşılıksız ve sınırsız vermek anlamında iken **itā** sözcüğü bir şeyin karşılığını umarak vermek anlamındadır. 122. beyitteki **Necm** kelimesi, Türkçedeki yıldız anlamında iken, **kevkeb** gezegen, **şihab** ise gökteki parlak yıldız anlamındadır. Oysa beyitte bu üç kelime sadece yıldız kelimesi ile karşılık bulmuştur. 241. beyitteki **Ketm** kelimesi bir konuyu gizlemek, **setr** bir nesneyi gizlemek, **hıfz** bir sırrı gizli tutmak, **vakıy-hırz-'ayn** bir şeyi korumak anlamında saklamak, **very** bir nesneyi arkada gizlemek, **hırsu** bir durumu hırslı şekilde gizlemek anlamlarında iken beyitte Arapça verilen bütün kelimeler bir tek saklamak anlamında karşılık bulmuştur. Yine aynı beyitteki **sa'y** kelimesi rızık peşinde koşarak çalışmak, **ictihād** ise ilim uğruna çalışmak anlamına gelmektedir. 475. beyitteki **emed** sonsuzluk, **intihā** bir şeyin sona ermesi, **gāyetü** bir işin sonuçlanması, **'ākıbet** ise son demektir.

- 106 **Leyl** gice **yevmü** gün **bukre vü gaden** ırte dün
Emsü ne el-yevm bugün virmek **i'tā vü itā**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 122 Kuyruğa **şi'rā Şüreyyā** ülkere
Yıldıza di **necm ü kevkeb ü şihāb**
- 241 Saklamak **ketmü vü setr u hıfz u vaqy u hırz u 'ayn**
Dāhı **very u hırsu** çalışmak ne **sa'y u ictihād**
- 302 Gizlü sese dirler hem ne **vecsü** dağı **hemsü**
Hem dāhı **hasıs** oldu hem **rikzū** dađı **vesvās**
- 377 **Rev' u rü'b u vecl u havf u hazer ü rühbu** hem
Haşyü ne korqu dāhı korqutmağa di **ihzā'**
- 475 Soña di **emed** dağı **intihā** dağı **gāyetü** dağı **'akıbet**
Dağı **dübr ahir vü kuşvā vü akşā vü gavrü** hem dağı di **hişām**
3. Sözlükte yazılışı aynı anlamı farklı olan cinaslı kelimeler ile birden çok anlama gelen tevriyeli kelimelere de yer verilerek öğrencinin anlam ve yazılış farklılıklarını ayırt etmesi amaçlanmıştır.
- 600 **Seyhu** yatmak **seyhu** virmek **fey' vü cizyedür** harāc
Cünne kalğan cem' olub qarışmağa di **izdivāc**
- 607 Hem boyun şunmak **iṭā'at** dāhı **İslām ü kunūt**
Hem **kunut** ṭül-ı kıyām namāzda bellülik **şübüt**
- 354 **Mahrü** yılıñ görölmesi dāhı şu yarmağ gemi hem
Yilkeni açılmış gemi **münşāt** ulaşsa şu di **lāt**
- 734 Eşhāb-ı Kehfiñ mağarası tağına di **rakım**
Hem hikāyeleri yazılan yire dirler **rakım**
- 126 Eski **serāler** yiri oldu **ṭalel**
Dāhı **ṭalel** di çıye **dāk** iş **'ucāb**

- 721 Şahşu **iknā'** göz açık kalmak bürimek başını
Şahşu gitmekdür dahı **ıt'ām** yidürmek aşını

4. Vezin kalıpları aynı olan kelimeler bir yerde kullanılarak öğrencinin aynı kalıptaki farklı kelimeleri ezberlenmesi kolaylaştırılmıştır. Özellikle musammat tarzında yazılan bahirlerde buna dikkat edilmiştir.

- 365 İncelik **dikku** yoğun oldu **gilāz**
Lebtu bulmak kötü hûlu ne **fizāz**
- 556 Hôşnud olmaqlık **rızā** hem aşikār olmak **sütü'**
Dāhı ayrılmak ne **'azlü** pek şaruluğdur **fükû'**
- 555 Dünyadan erden kesilmiş hātuna dir **tubûl**
Hem habersizlik ne **guflü** dāhı **zehlü** hem **zühûl**
- 690 Dāhı girçeklemek ile bilmedür **'ilme'l-yakîn**
Hem mûlaqāt ile bilmege dinir **hakke'l yakîn**

5. Bazen Arapça'da çok ayrıntı sayılabilecek kelime ve kavramların karşılıklarına da yer verilmiştir:

- 173 Haşîş ü necm u 'aşb u baklu hem dāhı kelā yaş ot
Kurusı yaşına şol ot karışa di aña **azgāş**
- 198 Meysir kımār oyunu süci hamr u zencebîl
Ke'su ne cām u hem süde çok şu komağ **ziyâh**
- 402 Ne zecyu yabca sürmek meşābe menzil oldu
Gice bek karañu olmağa dindi ne **igzāf**
- 551 İ'tizār ü 'izre 'özü itmek dahı yıldız simāl
Veş'ü dürlü renge di gök ortası oldu **samān**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 642 **Lehsü** it soluyuben dilini çıkarmağa di
Zannu şanmağ secrü toлмаğ mel'ü toldurmağa di
- 686 Yiri uzun eşüp kona od içine **uhdûd** di
Misk müşkü hem sevilmiş nesneye mevdûd di
- 694 Hurma çekirdeginiñ üstündeki çukur **nakîr**
Hem nakîr oldu dahı kök şulh idici kes sefir
- 696 Dahı **kıtmîr** hurma çekirdegi üstündeki zâr
Vesğu cem' olmağ unuttığını añmağ iddikâr
- 733 **Cevvi** gök ortasına di kesfü şey'in pâresi
Rağdü berzah ölüm ile diriligiñ arası

6. Öğrencinin genel kültür bilgisini de geliştirmek için bazı özel isimlere yer verilmiştir.

- 525 Türkistân oldu ne **Rum** hem issi yildür semûm
Şûmluğa dirler husûm dahı kamer ezher ay
- 563 Kavm-i hûd oldu ne 'âd kavm-i şâlihüdür **Şemûd**
Kavm-i 'Îsâdür **naşârâ** kavm-i Mûsâdur **yehûd**
- 586 Şaṭr u kıble cānibü şey'iñ yakası hem **şafâ**
Ka'be'de bir tağa di hem toprak altıdur şerâ
- 602 Hem ben-i İsrâ'ilde bir şâhıñ adı **Ṭâlûtdur**
Dahı bir kâfir melikiñ adı ne **Câlûtdur**
- 689 **Kevser** eşhab-ı güzîndür **Hâşim** ecdâd-ı Resûl
Faydalı şeydür alâ ni'met ne kaplamak şümûl

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 693 Dāhı **Yesribdür** Medîne şehriñ evvel k' adı
Zamķu yolmak lahnü i'rābda ḥaṭā itmek didi

7. Bazı Arapça kelimelere, artık Türkçede yaygınlaşarak Türkçe kabul edilen ve herkesin bilebileceği başka bir Arapça kelime ile karşılık verilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde **tā'ûn** karşılığı verilen **vebā**; **ücret** karşılığı verilen **sevāb**; **Şub'u** karşılığı verilen tebdîl-i dîn; **müdāvement** karşılığı verilen **ısrār**; **ıştıfā** karşılığı verilen **iẖtiyār** kelimeleri de Arapçadır.

- 102 Dāhı cemîl ü şabîḥ gökcege di yil ne rîḥ
Çirkin fuḥş u kabîḥ hem dāhı **tā'ûn vebā**
- 131 Dāhı 'ivaz virmege teşvîb di
Sa'd eyü baht oldı ne **ücret sevāb**
- 135 **Şub'u ne tebdîl-i dîn** itmek di hem
Toğruluga rüşd ü sedād ü şavāb
- 270 Muğtābu ne ğaybet idicidür
Bir işe **müdāvement** ne **ısrār**
- 560 Silsile zencîre dirler 'ahde durmaķlık vefā
Maḥzu ḥaliş **iẖtiyār itmege dindi ıştıfā**

8. Bazen, Arapça kelimenin karşılığı olarak verilen sözcükler aslen Türkçe olmadıkları halde halkın uzun zamandır kullandığı ve artık Türkçe kabul ettiği Farsça sözcüklerle açıklanmıştır. Aşağıdaki beyitlerde Arapça kelimelere karşılık olarak verilen **oruc**, **āb-dest**, **namāz pāye**, **nerdübān**, **pāre pāre**, **murdār bāzırgān**, **ḥoķabāz**, **şah** sözcükleri Farsçadır.

- 146 'İbādet nūsük ķulluķ **oruc ne şavm**
Vuzû'dur ne **āb-dest namāzdur şalāt**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 481 **Derece vü rütbe ne pāye** tahtü serîr ü ‘arş ü **nerdübân**
Di ne **süllem** emtü yüce yir on yaşı geçen oğlana di gulâm
- 154 Ğıyâbü vü ğaybu nedür gizlilik
Dahı **pāre pāre** olan şey **rûfât**
- 169 Tebevüldür kaşanmak hem tağavvut oldu şu tökmek
Ne **murdâr oldu rics u necs u habşu** cem‘idür aḥbās
- 244 Rıbḥu aşşıdur **ticāret** dindi **bāzırgānlığa**
Dāhı ḥüsr oldu ziyān hem gecgel olmamak kesād
- 357 Yıldıza şı‘rā di oyun eylemek oldu dahı semd
Falcı ne kâhin **hoḳabāzıcıya** dahı dindi **kaṭāt**
- 517 **Mālik ḥalife** dāhı **melik şāh**
Kāhya vezîr hem manşıb nedür cāh
9. Arapça kelimenin Türkçe’de tek kelimelik karşılığı yoksa, kelime tamlama şeklinde veya birden fazla kelimeyi ihtiva eden cümle şeklinde verilmiştir.
- 590 Bir şeyi kökü ile çıkarmağa di **inkı’ār**
Rehvu alçaḳ yir on aylık yüklü devedür ‘**işār**
- 107 **Şubḥ u felak** irteden kuşluğa dek aıla sen
Yaşşuya dek öyleden dindi bu vakte ‘**işā**
- 109 Zuhru vü ‘asr it su’āl öyle ikindi zevāl
Gün döne kuşlukdan al öyleye dekdür **duḥā**
- 133 Doğru yol oldu ne **reşād u hüdā**
Kişi suçundan giri dönmek **metāb**

673 Zebze ne oldu mu'allak yirden almağ iltikāt
Hile eyleyüb zekātı virmemek oldu **virāt**

10. Beyitlere vezin mecburiyeti veya kelimenin birden fazla Arapça karşılığını vermek düşüncesi her beytin bir bütün olarak görülmesine neden olmuş, bu yüzden birinci mısradaki kelimenin anlamı, ikinci mısradaki verilebilmiştir.

119 Gök felek ü sağf u semādur **bulut**
Müzn **gamām gādiye 'arız vü saḥāb**

136 Tamgalu altun ne dīnār **şayma ne**
'Addü vü **iḥşâ** dahı oldu **hisāb**

163 Maraz u dā' ü kurḥu şayruluğ ne **mevt u feyz sām berd**
Ölüm sîn lahd ü kabru hem cedeş cem'idürür ecdās

182 Alaca tenlü ne ebraş **anadan ol toğa kör**
Di **ekmeh** em ne şifādur dahı devā vü 'ilāc

11. Türkçe söz gruplarında vezin gereği tamlayan ve tamlanan yer değiştirebilmektedir.

151 **Dalālet** ne oldu yitürmek yolın
Bakınmağ iki yanına **iltifāt**

213 Oldı delālet yoşlamağ hem secde yire baş komağ
İşgā söze dutmağ kulağ dāḥı kulağ üzñ ü şimāḥ

171 Kuru yaş oldu yābis raḥbu hem ceffü kurumağdır
Kabuğ di kaşra yaprağı ağacın kurumağ **îrāş**

732 **Hılfe** biri gidüben gelmek birisi yirine
Eşki ḥāmız müzzü meyhōş ḥulvü dindi şirine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

12. Müellif bir ders kitabı hüviyetinde olan manzum sözlüğündeki monotonluğu kırmak ve üsluptaki kuruluşu giderebilmek için zaman zaman bazı sanatlı söyleyişlere başvurmuştur. Aynı konudaki kelimeleri bir beyitte toplayarak tenasüp sanatını çokça yapmış bunun yanında, teşbih, tezat, cinas, istikak, aliterasyon, leff ü neşr gibi sanatlara da beyitlerde yer vermiştir.

114 Seccu ne şu çağlamak dâhı ne keyy dâğlamak
Gülmek **dihke** ağlamak **nevha vü nedb ü bükā**

145 Di şey nesnedür hem var olmak **vücûd**
'Adem yok olandur ne ölmek **memât**

154 **Ğıyâbü vü ğaybu** nedür gizlilik
Dahı pâre pâre olan şey **rûfât**

275 **Habr** oldı yehûdu 'âlimi hem
Cem'ine gelür anıñ di **ağbār**

280 **Taht** alta di **fevķ** üste di **enhāre** ne ırmaķ
Oldı dere **vādî**
Kış oldı **şitā** hem dahı **şayfa** didiler yaz
Buğday başı **sünbül**

13- Nazm-ı Ferā'id, günümüz yazı dilinde ve halk ağzında yaşayan Türkçe kelimeler bakımından da oldukça zengindir. Bunun yanında bugün unutulmaya yüz tutmuş ya da tamamen terk edilmiş; veya söylenişi değişmiş bir çok kelime ve kelime grubunu da ihtiva etmesi bakımından önem arz etmektedir. Aşağıdaki beyitlerde; Türkçe tahmin, takdir etmek, ölçüp biçmek anlamına gelen **oranlamak** sözcüğü **kaza ve kader** ; **ödek** kelimesi **zaman**; **salık** kelimesi **haber**; çağırmaq, davet etmek, seslenmek, anlamına gelen **kıgırmaq** kelimesi **kunût, şalât, du'â**; sıcak su anlamına gelen **ıssı şu** sözcüğü **hamîm**; virane, anlamına gelen **ören** kelimesi **harâb**; dönmek anlamındaki dönелge kelimesi **me'âb**; ufak dolu gibi kar anlamına gelen **kıcı** kelimesi **hâlûlu**; **ılgım** kelimesi **serap**; kalkık, dik, yükseklik anlamına gelen **öri** kelimesi **kıyâm**; ihtiyaç anlamına gelen **gedik** kelimesi **farzu**;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

soyuntu, sırttan çıkarılan elbise anlamındaki **soykanmak** kelimesi **ittikā**; konçu kısa çizme, konçlu mest anlamına gelen **edik** kelimesi **curmûk**; daha iyi, üstün baskın tercih edilir anlamına gelen **yigirek** kelimesi **evlā**; yenilen mantar anlamına gelen **göbelek** kelimesi **ferās**; iki yüzünü dönmek (yüzlemek), yüze vurmak anlamına gelen **yüzlekçilik** kelimesi **nifāk** sözcüklerine karşılık gelecek şekilde kullanılan Türkçe kelimelerdir. Müellif bazen de halk ağzı Türkçe kelimeler ile Arapça kelimelere karşılık vermiştir: güççik, küccük ıldırım (yıldırım), rümcek (örümcek), cimşek (şimşek), eyyü (iyi), müştülemek (muştulamak) gibi.

- 596 Berzü çıkmak baġte vü büht oldu dutmak nāghān
Hem **oranlamak** **każā vü** hem **qader** ödek **zamān**
- 99 Görmegü ra'y ü basar bakmaġu ramġ u nazār
Şalıġa dirler **haber** dāhı ġadıŝ ü nebā
- 100 Ösmegü ŝumt u sükût rümcege di '**ankebût**
Oldı kıġıрмаġ **kunût** dāhı **şalāt ü du'a**
- 103 Issı ŝuya di **hamım** eyyü kiŝidür kerım
Öksüze dirler yetım dāhiye ulu belā
- 121 **Ťaġıye vü şā'ıġa** ne ıldırım
Çimşeku **berġ** oldu örenlik **harāb**
- 123 Ĥunnes ü künnes nedür di anlara
Seb'a-i seyyāre dönelge **me'āb**
- 124 Kııcı ne **hālūlu** dāhı ŝelcu ġar
Ťolu bered berd ŝovuk ıġım **serāb**
- 147 Gedik eylemek **farzu** yoġşul fakır
Di ġaġġu'llaha sen dāhı hem zekāt
- 148 **Kıyāmdür** örilik bil egmek rükû'
Dāhı cıblaġ oldu ne 'uryān 'urāt

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- 149 Oturmağ cülûs ü kü'ûd **ittikâ**
Ne şoykanmak oldu yalınlık hufât
- 176 Edîmü sahteyân sağrı kefeldür hem edik **curmûk**
'Aqib ökce ne başmaq na'1 ü kevşü cem'idür ekvās
- 217 Muştulayıcıdur **beşîr** kırkuducı oldu nezîr
Küccük **şagîr** büyük kebîr çok yaşasa kim dindi şāh
- 594 Hem temel oldu binā hem kâ'ide dāhı esās
Güççik ırmağdur **seriyyü** şu içilen qab **taş**
- 319 Yigirek nedür di **evlā** dahı virdi ya'nî aqnā
Di yemmü ü bahru deryā dahı refîke di yoldaş
- 534 Dāhı göbelek **ferāş** cān kalanıdur huşāş
Hem di metā'a kumaş yükdür ne haml fer di t̄ay
- 585 Ka'be'de bir yir adıdur Merve şiddet oldu sāk
Rifdü virgi hem iki yüzlekçilige di **nifāk**

14- 22 beyitlik 1. bahir, 14 beyitlik 13. bahir ve 13 beyitlik 28. bahir musammat ve 15 beyitlik 11. bahir müstezat nazım şekliyle meydana getirilmiştir. Bu iki nazım şeklinin başarıyla kullanılması konusu müellifin şekil bakımından eseri üzerinde uzun bir mesai harcadığını ortaya koymaktadır.

- 99 Görmegü **ra'y ü basar** bakmağ **ramk u nazar**
Şalığa dirler **haber** dāhı **hadîş ü nebā**
- 281 Koz **cevzu** di yaş hürmaya sen dahı **rütāb** hem
Fustuk ne di piste
- Levz** oldu ne bādem dahı cem'ine di ilvāz
Hem bibere **fülful**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

SONUÇ

Şāhidî'nin Tuhfesine nazire olarak yazılan Türkçe Arapça manzum sözlüklerimizden olan Nazm-ı Ferā'id, ihtiva ettiği Türkçe ve Arapça kelimeler bakımından hacimli sayılabilecek bir eser konumundadır. Müellifin eseri oluştururken gözettiği şekil ve muhteva özellikleri müellifin eser üzerinde bir hayli zaman harcadığını ortaya koymaktadır. Sözlük kısmını alfabetik sisteme göre oluşturması, her bahirde farklı bir vezin kullanması, takti beyitlerinde hangi bahirden vezin kullandığını belirtmesi, musammat ve müstezat nazım şekliyle bahirler kaleme alması, 3273 Arapça kelimeyi zikretmesi, Türkçe kelimelere birden fazla Arapça kelimenin karşılığını vermesi, eserinde kullandığı Arapça sözcükleri hangi kaynaktan aldığını belirtmesi, kendinden önce meydana getirilen manzum sözlükleri zikretmesi gibi özellikler eserin öne çıkan hususlarıdır. 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde kullanılan ve günümüzde artık yazı ve konuşma dilinden düşmüş Türkçe kelimeleri ihtiva etmesi bakımından da eser önem arz etmektedir. Klasik Türk edebiyatında son zamanlarda yapılan çalışmalarla varlığı biraz daha gün ışığına çıkan manzum sözlükler Türk sözlük literatürümüz için kayda alınması gereken eserlerdir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım, "Dürrü'n-nizam-Nazmü'l-cevâhir, **Başpınar Dergisi**, S.29, Temmuz 1941. s.713.
- AKSOY, Ömer Asım, "Dürrü'n-nizam ve Nazmü'l-cevâhir", **TDAY Belleten** 1960, s.144-171.
- AKSOY, Ömer Asım, "Nazmü'l-Cevâhir" **Gaziantep Kültür Dergisi**, C.2, S.15. s.53;
- AKSOY, Ömer Asım, "Nazmü'l-Leali Buldum", **Gaziantep Kültür Dergisi**, C.1, s.248.
- AKSOY, Ömer Asım, "Şeyh Ahmet ve Nazmü'l-Leal", **TDAY Belleten** 1959, Ankara 1988, s.205-248.
- AKSOY, Ömer Asım, "Şeyh Ahmet ve Nazmü'l-Leal Üzerine Tamamlayıcı Bilgiler", **Gaziantep Kültür Dergisi** Broşür Yay., Gaziantep 1961.
- AKSOY, Ömer Asım, **Hasan Aynî ve Nazmü'l-Cevâhir**, Gaziantep 1959.
- ALPARSLAN, Ali, **Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi**, (Mezuniyet Tezi), İstanbul 1946-1947

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- ALTUN, Kudret, **Tuhfe-i Kusûrî ,Tazmîn-i Şâhidî (İncelemeMetin-Sözlük)**, Laçın Yayınları, Kayseri 2002.
- ÇINAR, Bekir, Miftah-ı Lisan Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük, Akçağ, Ankara 2007.
- ÇÖĞENLİ, Sadi, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, sayı: 7-8, Kasım 2000-Nisan 2001, s. 99-134.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, **Gaziantep Meşâhiri**, CHP Basımevi. Gaziantep 1939.
- ERDEM, Mehmet Dursun, "Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lugât-ı Sıbyân Yazması", **Hece, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı**, sayı: 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 178-189
- GÜLHAN, Abdülkerim, "Manzum Sözlük Nazmü'l-Leâl'in Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme", Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 11-12-13 Kasım 2005 Manisa.
- GÜMÜŞ, Zehra, "Tuhfe-i Şâhidî Şerhlerinden Tuhfe-i Mîr'in Şerh Metodu", Mevlânâ, Mesnevi, Mevlevihaneler Sempozyumu, 30 Eylül-01 Ekim 2006, MANİSA.
- GÜMÜŞ, Zehra, Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007s. 423-431;
- GÜMÜŞ, Zehra, **Piri Paşa-zade Cemali Mehmed b. Abdulkaki Tuhfe-i Mir [Tuhfe-i Şahidi Şerhi]**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.
- GÜZELBEY, Cemil Cahit, "El Yazma Bir Divan" **Gaziantep Kültür Dergisi**, C.2, S. 23, Eylül 1959. s.4, 22
- GÜZELBEY, Cemil Cahit, "Abdülmeçit-zâde- Mezitoğlu Divanının Yeni Bir Nüshası", **Gaziantep Sabah Gazetesi**, 19.7.1978
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi, **Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme-Metin)**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi, **Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2006

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- KARABEY, Turgut - Külekçi, Numan, **Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük**, Erzurum 1990
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzî”, **Millî Kültür**, sayı: 74, Temmuz 1990, s. 60-61
- KARTAL, Ahmet, **Tuhfe-i Remzî**, Ankara 2003
- KILIÇ, Atabey, “Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-8 Eylül 2006 DENİZLİ.
- KILIÇ, Atabey, “Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği Ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyân”, **Prof. Dr. Abdülkadir Karahan’a Armağan Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu 6-7 Mayıs 2005 Urfa**, (haz. **Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan**), Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2006, s. 186-189
- KILIÇ, Atabey, “Manzum Sözlüklerimizden Manzûme-i Keskin”, **12-13 Nisan 2001 Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler**, c. I, Kayseri 2001, s. 441-447
- KILIÇ, Atabey, “Manzum Sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyân Şerhi ‘Hediyyetü’l-İhvan’”, Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 11-12-13 Kasım 2005, MANİSA; **Turkish Studies**, cilt 1 sayı 1, Temmuz/Ağustos/Eylül 2006, s. 19-28. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayil/makale/kilic.pdf>
- KILIÇ, Atabey, “Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2095’te Kayıtlı Mevlevî Mecmûası Hakkında”, (Okt. Zehra Gümüş ile birlikte) Uluslar arası Türk Tasavvuf Kültürü ve Mevlana Sempozyumu, 29-30 Eylül 2007, MANİSA.
- KILIÇ, Atabey, “Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 977’de Kayıtlı Manzum Sözlük Mecmuası Hakkında”, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007 ERZURUM
- KILIÇ, Atabey, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyân -1- (İnceleme)”, **Turkish Studies**, 1. Cilt 2. Sayı Ekim-Kasım-Aralık 2006, s. 81-100. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kilic.pdf> ;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- KILIÇ, Atabey, “Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sühba-i Şıbyân -2- (Metin)”, **Turkish Studies**, 1. Cilt 3. Sayı Kış 2007, s. 29-71.
<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi3/atabeykilic.pdf>
- KILIÇ, Atabey, **Bosnavî Mehmed Necîb Sühba-i Şıbyân Şerhi Hediyyetü'l-İhvân (İnceleme-Metin)**, Laçın Yay., KAYSERİ 2007
- KILIÇ, Atabey, **Manzum Sözlük Mecmuası (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 4026) Tuhfe-i Vehbi-Tuhfe-i Şâhidî-Sühba-i Şıbyân**, Laçın Yay., KAYSERİ 2007.
- KILIÇ, Atabey, **Mustafâ bin Osmân Keskin, Manzûme-i Keskin**, Laçın Yayınevi, Kayseri 2001
- KILIÇ, Atabey, Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Şâhidî (Metin), **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007s. 516-548
- KILIÇ, Atabey, “Türk Klasik Siirinde Manzum Sözlükler ve Bazılarındaki Bedene Ait Unsurlar”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Türk Kültüründe Beden Sempozyumu, 4-5 Nisan 2007 İstanbul
- KIRBIYIK, Mehmet, “Miftâh-ı Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı: 11, 2002, s. 184-200
- Komisyon, Cumhuriyetin 50. Yılında Gaziantep, 1973 İl Yıllığı, s.92
- KURNAZ, Emin, **Abdülmeccid-zâde Hâfız Divanı**. İ.Ü. Türkiyat Tez. No: 824
- MUHTAR, Cemal, **İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Feriştöoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 30.
- ÖZ, Yusuf, **Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.
- ÖZ, Yusuf, **Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri**, Konya 1999.
- ÖZ, Yusuf, “Tuhfe-i Vehbi Şerhleri”, **İlmi Araştırmalar**, S. 5, 1997.
- SOLMAZ, Mehmet – YETKİN Hulusi, **Gaziantep Çevre İncelemeleri**, Gaziantep Kültür Derneği Yay., Gaziantep 1969, s.91
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., C.2, s.400

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

-
- TÜRKMEN, Dursun Ali, **Mütercim Asım Efendi ve Tuhfe-i Âsım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- YAKAR, Halil İbrahim, “Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007s. 1015-1025.
- YURTSEVEN, Necmettin, **Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lugatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*